

Úspechy, kompromisy a neúspechy v integrácii utečencov z Hornej zeme

ISTVÁN GERGELY SZÜTS

Successes, compromises and failures in the integration process
of asylum-seekers from former Upper Hungary (today's Slovakia)

94(100)“1914/1918”:355.48
341.43(=511.141)(437.6)“1918”
316.4.063.3(439)

Keywords: Hungarian asylum-seekers from Slovakia. The integration and adjustment of the settlers in Hungary after 1918. The new life of communities from Košice, Gemer and Spiš in Miskolc.

Po desaťročiach núteného mlčania sa v posledných rokoch venovalo otázke Trianonu nespočetné množstvo autorov. Pre dodnes nespracované traumy, skutočné alebo domnelé krivdy či falošné domnienky však iba málokto z nich boli schopní usilovať sa o skutočné poznanie a pochopenie príčin a dôsledkov udalostí.¹ Cesty, ktoré viedli k Trianonu, a diplomatické manévry sprevádzajúce toto rozhodnutie sú dnes už známe, no naďalej zostáva neprebádaným osud takmer 430-tisíc utečencov, ktorí prišli z území následníckych štátov do materskej krajiny. Jednou z pravdepodobných príčin tejto situácie je absencia meritórneho výskumu v dôsledku politickej senzitivity alebo zamlčania problematiky, resp. skutočnosť, že miesto uloženia spisového materiálu *Országos Menekültügyi Hivatal* (Celoštátny úrad pre záležitosti utečencov), ktorý by mal byť primárnym zdrojom bádania, dodnes nie je známe.² Preto činnosť úradu a celú maďarskú utečeneckú problematiku môžeme rekonštruovať a posudzovať len na základe útržkov spisov a záverečnej správy úradu, zverejnenej v r. 1924.

Neistotu ďalej zvyšuje aj fakt, že počas uplynulých takmer 90 rokov sa výskum nerobil ani na lokálnej úrovni, preto dodnes nie sú známe reakcie prijímajúcich a prichádzajúcich komunití v jednotlivých obciach.³ Cieľom tejto práce je práve preto načrtnúť

1. Niektoré dôležité práce o udalostiach: ROMSICS, Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, 2005; ABLONCZY, Balázs: *Trianon legendák*. Budapest, 2010; ZEIDLER, Miklós (ed.): *Trianon. Nemzet és emlékezet*. Budapest, 2003.; PÁSZTOR, Cecília (ed.): „...ahol a határ elválaszt”. *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Balassagyarmat – Várpalota, 2002.
2. Celoštátny utečenecký úrad bol založený 16. apríla 1920 s cieľom koordinovať utečencov prichádzajúcich z nástupníckych štátov, starať sa o ich zásobovanie a ubytovanie. Úrad zrušili v r. 1924, jeho úlohy prešli na Ministerstvo sociálnych vecí a práce. O úrade podrobnejšie pozri PETRICHEVICH-HORVÁTH, Emil: *Az Országos Menekültügyi Hivatal négyéves működéséről*. Budapest, 1924.
3. Výnimkou v tomto ohľade sú práce: ARADI, Gábor: *Az optálás kérdése Tolna megyében*. Tolnai Megyei Levéltári Füzetek 10. 2002. OLTVAI, Ferenc: *A Csanád vármegyei szerb optások ügye (1922-1930)*. In ZOMBORI, István (ed.): *A szerbek Magyarországon*. Szeged, 1991., SZTANISITS, Alexandra: *A baranyai szerbek optálása az első világháború után*. Pécs, 2000. (diplomová práca), CSÓTI, Csaba: *Erdélyi menekültek Somogy megyében 1916-ban*. In BÖSZE, Sándor (ed.): *Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 30*. Kaposvár, 1999. s. 343 – 368., ABLONCZY, Balázs: *Sérelem, jogfolytonosság, frusztráció. Alsó-Fehér vármegye menekült törvényhatósága Budapestten 1919-1921*. In *Kisebbségkutatás*, 2008, č. 2, s. 248 – 260.

krátko- a strednodobé vplyvy nútenej migrácie po Trianonskej zmluve na príklade vybranej lokality a vybranej skupiny prameňov. Na to sme si vybrali také životné príbehy utečencov, z ktorých aspoň čiastočne možno vydedukovať pravdepodobné procesy individuálnej integrácie. Aj keď je osud každého utečenca jedinečný, odkryté časti životných ciest možno poslúžiť ako model pri neskoršom komplexnom výskume utečeneckej otázky. Za výskumnú lokalitu sme si zvolili Miškovec, ako dôležitú tranzitnú stanicu utečencov po r. 1918, prameňom boli zápisnice o žiadostiach optantov z r. 1921 a 1922.⁴

Analýzu denníkov obsahujúcich detailné údaje o 784 optantoch,⁵ čiže osobách, ktoré požiadali o občianstvo, sme už vykonali v skoršej štúdií. Preto sa teraz sústredíme predovšetkým na tých utečencov z územia Slovenska, ktorí sa usadili v Miškovci a u ktorých sa podarilo zrekonštruovať aspoň niektoré časti ich integračných procesov.⁶ Chceli sme, aby sa popri zástupcoch elity, uvádzaných v životopisných encyklopédiách, ktorých v mieste nového pôsobiska už čakalo adekvátne pracovné miesto, spoznali aj všedné dni obyčajných ľudí, príbehy ktorých môžu ilustrovať jedinečné i všeobecné charakteristiky integrácie. Treba hneď dodať, že neúspešné pokusy jednotlivcov o integráciu, najmä ak išlo o zamestnancov verejnej správy, nie sú v úradných dokumentoch zreteľné; v dôsledku deklasovania tieto osoby „zmizli“ z byrokratického aparátu štátu, alebo sa dostali na menej významný stupeň.

Identifikáciu utečencov sťažuje aj skutočnosť, že ako štátni zamestnanci buď dobrovoľne, alebo na príkaz ústredných orgánov často menili svoje pôsobisko i funkčné zaradenie. Ak sú ich osobné spisy neúplné, ťažko sa rekonštruujú ich životné príbehy. Platí to zvlášť pre roky 1918 až 1923, keď si desaťtisíce úradníkov, ktorí stratili prácu i celú existenciu, hľadali miesto v štátnom aparáte štátu zmenšenom o takmer dve tretiny. Tieto osoby, ktoré predtým možno ani nevlasťní nehnuteľnosť a prišli iba s časťou svojho hnutelného majetku, aby v novom prostredí zapustili korene, potrebovali si najprv ako-tak zabezpečiť živobytie. Preto nasledovali časté preloženia a sťahovanie v dôsledku čoho sa časť utečencov jednoducho nenachádza v súpisoch osôb a adries z prvej polovice 20. rokov. Za týchto okolností je rozumnejšie sústrediť sa na obdobie druhej polovice desaťročia, keď veľké sťahovanie pracovnej sily už výrazne upadlo, a tak je identifikácia utečencov so zabezpečeným živobytím v rámci danej lokality jednoduchšia.

V integračných procesoch jednotlivcov zohrávalo dôležitú úlohu vedomie spoločného pôvodu, preto boli z tohto hľadiska významné napr. spoločenstvá organizované a fungujúce na báze lokálnej identity. Je známe, že už pred vynesením trianonského verdiktu sa založilo viacero organizácií nielen na národnej, ale aj na miestnej úrovni. Ich

4. Borsod-Abaúj Zemplén Megye Levéltára (BAZ MLt.) IV.-1916. 8. Miskolc Város Népmozgalmi Nyilvántartó Hivatalának iratai. Optálási jegyzőkönyvek 1921-1922.

5. O práve optovať, čiže vybrať si štátne občianstvo, hovorí Trianonská mierová zmluva v článkoch 61 až 66. Podľa príslušných ustanovení zmluvy osoby, ktoré mali domovské právo na území, ktoré bolo súčasťou bývalého Rakúsko-Uhorska, a ocitli sa na území nástupníckych štátov, stratili maďarské štátne občianstvo. Zmluva však poskytovala takýmto osobám starším ako 18 rokov možnosť optovať pre štátne občianstvo štátu, v ktorom mali predtým domovské právo, a to do roka od nadobudnutia účinnosti zmluvy. Preto uplatniť právo optovať a opustiť územie nástupníckeho štátu bolo treba vykonať do roka alebo do polroka, v závislosti od štátu, od 26. júla 1921, keď bola mierová zmluva prijatá.

6. Szűts, István Gergely: A miskolci optánsok társadalomszerkezeti vizsgálata. In CZETZ, Balázs – KUNT, Gergely (eds.): *A Jelenkortörténet útjai 2. Politika és mindennapok*. Miskolc 2007, s. 143 – 164.

spájajúcou myšlienkou bolo uchovanie si vedomia spolupatričnosti s odčlenenými územiaми. V prípade prisťahovalcov zo súčasného územia Slovenska je dôležité spomenúť iredentistickú propagandistickú organizáciu *Felvidéki Liga* (Hornozemská liga), založenú v r. 1919, ktorá sa prednostne venovala utečencom, ako aj organizáciu *Szepesi Szövetség* (Spišský zväz), ktorá vznikla o rok neskôr a mala miestnu skupinu aj v Miškovci. Kým *Felvidéki Liga* bola o niekoľko rokov štátom rozpustená, zväz Spišiakov fungoval viac ako dve desaťročia, až do roku 1947.

Prisťahovalci z Hornej zeme si aj v Miškovci založili spoločenstvá a organizácie, ktoré sa vo väčšine prípadov tvorili na báze bývalej príslušnosti k nejakému mestu, regiónu či župe. Podľa zápisníc skoro polovica utečencov (44,17 %) pochádzala z Košíc, z Gemera a zo Spiša, nie náhodou sa preto viazali spoločenské organizácie na tieto geografické celky. Krajania, ktorí sa možno prvýkrát stretli na tejto pôde, zorganizovali a udržiavali v činnosti tie oficiálne i neoficiálne kultúrne spoločnosti, resp. spoločnosti na ochranu záujmov, ktoré zohrávali dôležitú úlohu nielen v živote členov, ale aj v spoločenskom živote mesta, ktoré ich prijalo. Nižšie sa pozrieme na integračné snahy gemerských, košických a spišských utečencov, venujúc pozornosť popri individuálnych prípadoch aj poznaniu ich spoločenského života.

Štácie úteku

Na jeseň r. 1918 sa na území porazeného Uhorska tvorili obrysy nových štátov, v ktorých sa neskôr Maďari, dovedty považovaní za príslušníkov štátotvorného národa, dostali do menšinového postavenia. Aj keď sa nové stredo európske status quo oficiálne uznalo až o niekoľko rokov, na území štátu sa začal veľký pohyb obyvateľstva, nútená migrácia, najmä z obsadených území smerom k centru. 1. novembra 1918 po prvýkrát prekročila severné hranice historického Uhorska armáda Československej republiky, založená v Prahe už pred podpisom dohody o prímerí predstaviteľmi monarchie. Jej postup po niekoľkých dňoch zastavili oddiely vlastibrany, takže menšie oddiely zostali iba na moravskej hranici a v údolí Váhu. Organizovaný vstup do severných žúp nasledoval až po vyznačení prechodnej demarkačnej čiary, ktorá bola dohodnutá na rokovaníach Hodžu s Barthom.⁷ Južnejšie, po prvú demarkačnú čiaru, ktorú bola Károlyiho vláda nútená akceptovať, teda po líniu vedenú Dunajom po Ipli Rimavskej Sobote a od nej k rieke Uh, dorazili československé vojská koncom decembra.⁸ České légie, prichádzajúce na miesto ustupujúcich maďarských jednotiek, tak nenarazili na väčší odpor pri obsadení Košíc 29. decembra 1918, ani o tri dni neskôr pri obsadení Bratislavy a potom 12. januára 1919 pri príchode do Rimavskej.

Pre neisté demarkačné línie, protirečivé informácie zo zahraničia a pre československú okupáciu prví utečenci vyrazili už v decembri 1918 smerom k územiaм, ktoré boli ešte stále pod maďarskou správou. Paralelne s postupom Čechov významná časť štátnych zamestnancov opustila najprv severné, prevažne Slováckmi obývané župy. Okrem častej nepriateľskej atmosféry hlavným dôvodom ich odchodu bola požiadavka

7. Z poverenia pražskej vlády sa Milan Hodža 6. decembra dohodol s maďarským ministrom vojny Albertom Barthom o prechodnej demarkačnej čiare. Táto sa tiahla zhruba pozdĺž slovensko-maďarskej jazykovej hranice v línii Devín – Nové Zámky – Lučenec – Trebišov – Humenné.

8. Ferdinandom Vixom oznámená prvá demarkačná čiara znamenala rozchod so zohľadňovaním etnického princípu a vyznačovala približne dnešnú slovensko-maďarskú štátnu hranicu.

novej moci, aby každý zamestnanec zložil novej republike sľub vernosti. Úradníci sa však na okupovaných územiach odvolávali na belehradskú dohodu maďarskej vlády s francúzskym generálom Franchet d'Espereyom z 13. novembra 1918 o tom, že do momentu uzavretia mierovej dohody zostáva na mieste maďarská verejná správa. Túto dohodu Česi nedodržali, naopak, snažili sa čím skôr vymeniť maďarských funkcionárov, považovaných za nespoľahlivých. Pokiaľ ide o sľub vernosti, maďarská vláda neskôr súhlasila s tým, aby ho na územiach okupovaných rumunskou armádou úradníci zložili, väčšina z nich to však z národnej hrdosti odmietla urobiť. Následkom toho bola nutnosť urýchlene, často okamžite opustiť svoje úrady i územie.

Nie každý odišiel. Časť maďarských úradníkov, najmä tí, ktorí boli k svojmu pôsobisku viazaní nielen pracovne a emocionálne, ale mali naň aj skutočné väzby, sa snažili vyčkať výsledok parížskej dohody v pasívnej rezistencii. V týchto mesiacoch nielen oni, ale ani tí, ktorí už odišli, spolu s väčšou časťou maďarskej spoločnosti nechceli uveriť rozdeleniu územia štátu. Dobré to ilustruje fakt, že rodina, hnuteľný i nehnuteľný majetok významnej časti vyhostených či utekajúcich úradníkov ešte dlhé mesiace zostal na pôvodnom mieste. V ich prípade sa (núdzové) riešenie ponúklo v podobe práva optovať, zakotveného v Trianonskej zmluve, ktoré teoreticky umožnilo vybrať si štátne občianstvo a udržať si majetok. Nástupnícke štáty sa však väčšinou snažili tomu zabrániť.

V prvých týždňoch po príchode československých vojsk pre absenciu slovenského úradníckeho stavu a nedostatok českých úradníkov nenahraditeľná časť maďarských zamestnancov mohla zostať na mieste. Tento stav trval skutočne iba pár týždňov, pretože na jar r. 1919 sa pristúpilo k ich hromadnému prepúšťaniu a vyhosteniu. Odpoveďou nielen na toto, ale aj na obsadzovanie území a na nastahovanie ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska do Bratislavy bol od 4. februára 1919 dvojtýždenný, celé územie ohromujúci štrajk železničiarov a poštárov. Napriek štrajkom a sporadickému odboju sa na jar 1919 československá verejná správa pomerne rýchlo stabilizovala. Dovtedy už boli vymenovaní českí úradníci, takže nespoľahlivých maďarských zamestnancov už nebolo treba. Nie náhodou sa túto jar z okupovaných území hromadne vydávali na cestu osoby, ktoré sa cítili byť Maďarmi. Popri úradníkoch, ktorí si sami vybrali odchod, resp. boli nútení utiecť, na útek sa dali aj mnohí z tých, na ktorých sa ako na brancov vzťahoval odvod nariadený armádou 10. marca. Z týchto dôvodov sa počet maďarských utečencov až skokovito navýšil, ba v tomto čase sa k demarkačnej čiare vydali už aj organizované transporty. Tí, ktorí prichádzali zo severovýchodných žúp, preložili svoj hnuteľný majetok na maďarské súpravy na neskoršej hraničnej stanici v Hidasnémeti a odtiaľ pokračovali do Miškovca.

Podľa dobového spravodajstva prvá súprava so 70 vozňami, ktorá dopravila 35 rodín, dorazila do mesta 8. marca.⁹ Potom už vlakové stanice v Miškovci priebežne prijímali takmer každodenne prichádzajúce súpravy, avšak šťastím pre mesto bolo, že väčšia časť viactisícového davu sa po krátkom zastavení vydala smerom k hlavnému mestu.¹⁰

Príliv utečencov na istý čas zastavila trojtýždňová okupácia mesta rumunskou armádou, resp. mesiac trvajúce spätné obsadenie Košíc.¹¹ Po tejto krátkej, ani nie mesačnej

9. *Reggeli Hírlap*, 18. marca 1919, s. 4.

10. *Reggeli Hírlap*, 22. marca 1919, s. 5.

11. Rumunské vojská obsadili Miškovec 2. mája 1919. V nasledujúcich troch týždňoch viackrát bola na pretrase otázka vyhostenia utečencov z mesta, medzi nimi aj Košičanov, tieto plány sa však zmenou moci 22. mája stali neaktuálnymi. Keď po Miškovci 6. júna aj Košice obsadila Maďarská červená armáda, viacerí Košičania odcestovali domov. Po skončení výpravy 6. júla znovu prišli do Košíc československé vojská.

zmene moci sa obnovila vlna odsunov a odchodov tak, ako sa priebežne budovala nová československá správa. Napriek vážnym problémom so zásobovaním a ubytovaním sa mesto snažilo udržať kolísavé migračné zmeny pod kontrolou.

Napr. v posledných týždňoch existencie Republiky rád sa záležitostiam utečencov venoval zvláštny výbor pozostávajúci z členov bývalého košického a prešovského direktória.¹² Po ústupe jednotiek Republiky rád a Červenej armády, od skorej jesene 1919, do mesta znovu začali prichádzať utečenci vo veľkom počte. Napr. týždne pred otvorením školského roku 1919/1920 mestom precestovalo niekoľko stoviek vyhostených alebo dobrovoľne odchádzajúcich pedagógov, z nich stodvadsiaty boli dočasne ubytovaní v Miškovci.¹³

Registrácia osôb prichádzajúcich z okupovaných území sa začala pomerne neskoro, v apríli 1920. Podľa záverečnej správy Celoštátneho úradu pre záležitosti utečencov z r. 1924 sa dovtedy presťahovalo na územie Maďarska 350-tisíc osôb. Keďže úrad bol založený až rok aj pol po príchode prvej vlny utečencov a nakoľko z jeho súpisu chýbajú tí, ktorí prišli ilegálne, celkový počet trianonských utečencov dnes odhadujeme na približne 430-tisíc. Bez presnejších údajov môžeme len predpokladať, že táto skoro stotisícová skupina čo do sociálneho rozvrstvenia bola zhruba totožná so skupinou registrovaných osôb. Ak akceptujeme tieto východiská, potom bude účelnejšie počet ľudí prichádzajúcich z území pripojených k Československu, zohľadňujúc údaje úradu pre utečencov, stanoviť vo výške cca 140-tisíc. Na základe údajov o sčítaní obyvateľstva, osobných spisov štátnych zamestnancov, menných súpisov a súpisov adries, resp. na základe zachovaných zápisníc o optovaní sa môžeme pokúsiť aj o odhad počtu tých utečencov z Hornej zeme, ktorí prišli do Miškovca a usadili sa v tomto meste.

Oproti údajom o sčítaní obyvateľstva z r. 1910, keď v Miškovci registrovali 51 459 osôb, počet obyvateľov mesta do r. 1920 vzrástol o viac ako 5-tisíc.¹⁴ Skutočný prírastok o desať rokov vykazuje ešte výraznejší nárast, vtedy už malo mesto 61 559 obyvateľov. Ako vidieť, za dvadsať rokov počet obyvateľov Miškovca narástol o viac ako 10-tisíc, no v tom je aj prirodzený prírastok.

Podľa údajov Celoštátneho úradu pre záležitosti utečencov sa z hornozemských žúp v rokoch 1918 – 1919 prisťahovalo skoro 70-tisíc osôb, počas ďalších 5 rokov prišlo na územie, ktoré zostalo pod maďarskou správou, ďalších 40-tisíc osôb. Ak berieme do úvahy rozdiely vyplývajúce z neskorého začiatku registrácie, počet prichádzajúcich za roky 1918 – 1919 mohol byť aspoň o tretinu vyšší. Znamená to, že v meste mohlo byť založených skoro 10-tisíc spisov namiesto 7903 (toto číslo udáva mestská pobočka úradu pre utečencov). Výsledky sčítania obyvateľov zasa prezrádzajú, že nakoniec sa v meste natrvalo usadilo 3500 až 4000 osôb.

Žiaľ, o prisťahovaných utečencoch neboli vyhotovené žiadne štatistiky. Ich identifikáciu ďalej sťažuje fakt, že v medzivojnových súpisoch figurujú iba tí, ktorí už vlastnili nejakú nehnuteľnosť. Väčšina utečencov však dlhé roky bývala v prenajatých bytoch,

12. Bytovej politike Maďarskej republiky rád a jej vzťahu k utečencom som sa venoval v skoršej štúdií. Szűts, István Gergely: *Rekvirálások és kiutalások. Lakásviszonyok és menekültkérdés Miskolcon, a Tanácsköztársaság idején.* In KUNT, Gergely – Ö. Kovács, József (eds.): *A Jelenkortörténet útjai 3. A politikai diktatúra társadalmiasítása.* Miskolc, 2009, s. 12 – 30.

13. *Reggeli Hírlap*, 10. októbra 1919. s 4.

14. SCHNELLER, Károly: *Miskolc lakossága 1930-ban.* Miskolc, 1933, s. 4.

najmä v kolónii vo vlastníctve mesta na Hodobayho a Vayho ceste¹⁵, preto sa ich mená neobjavujú v mestskom zozname mien a adries.¹⁶

Hornozemskí utečenci

Podľa zápisníc o uplatňovaní opčného práva spomedzi žiadateľov o maďarské štátne občianstvo 455 pochádzalo z územia prisúdeného Československu (58,5 % všetkých žiadateľov). Z toho 259 osôb (62,8 % hornozemských utečencov) prišlo z miest, 169 (37,2 %) z dedín. Väčšina z nich (80) za svoje pôvodné bydlisko označila sídlo Abovsko-turnianskej župy Košice. Významnejšie skupiny optantov prišli aj z Prešova (30), z Mukačeva (15), z Rožňavy a Lučenca (po 12), resp. z Bratislavy, Zvolena a Rimavskej Soboty (po 10). Z menších obcí vyčnieva Dobšiná, odkiaľ prišli desiati, Turňa (5), Tisovec a Jelšava (po 4). Pokiaľ ide o skladbu utečencov podľa územia pôvodu, pri bližšom pohľade dobre vidieť, že najviac optantov sa verbovalo z tých obcí, ktoré sa v rozdelených župách nachádzali v blízkosti hraníc, predovšetkým z blízkej Gemersko-malohontskej, Abovsko-turnianskej a Zemplínskej župy.

Najpočetnejšie skupiny teda prichádzali z Košíc a z rozdeleného Gemera, ktorý zostal bez administratívneho centra. Okrem geografickej blízkosti dôvodom mohlo byť aj to, že zvyšok Gemera-Malohontu sa v r. 1923 zjednotil s Boršodskou župou ako „Boršodsko-gemersko-malohontská administratívne prechodne spojená“ župa, a viacerým tu sa zdržujúcim utečencom, ktorí ešte stále boli bez práce, ponúkli zamestnanie.¹⁷ Ďalším dôvodom bolo premiestnenie viacerých štátnych úradov spolu s personálom z Košíc do Miškovca. Tretiu početnú skupinu utečencov – napriek geografickej vzdialenosti – tvorili ľudia zo Spiša, resp. tí, ktorí sa považovali za Spišiakov. Ich vysoký počet sa dá vysvetliť presťahovaním prešovskej právnickej akadémie do Miškovca v r. 1919.

Informácie o prichádzajúcich skupinách, z ktorých sa v Miškovci sformovali súdržné spolky, o členstve v týchto spolkoch a o ich činnosti sa dozvedáme z registrov členov, z miestnej tlače, z osobných kartoték zamestnancov mesta a župy. Ani na základe týchto dokumentov presne nezistíme, koľkí sa z košických, gemerských a spišských utečencov usadili v meste, keďže asi nie všetci sa aktívne zapojili do spoločenského života. Napriek tomu tieto tri skupiny si pre ich početnosť a organizovanosť zaslúžia, aby sme venovali bližšiu pozornosť ich členom aj samotným organizáciám.

15. Prvé byty v kolónii, ktorá dostala meno po primátorovi Sándorovi Hodobaym a ktoré boli určené najmä úradníkom – utečencom, odovzdali v r. 1922 v blízkosti námestia Búza. Výstavba pokračovala v ďalších rokoch, v r. 1925 žilo na kolónii už 96 rodín. V drevených barakoch bývalej infekčnej nemocnice na záplavovom území rieky Slaná umiestňovali utečenecké rodiny od jesene 1918. Na kolónii na Vayho ceste sa v nasledujúcich rokoch vystriedali tisíce utečencov, ktorí strávili niekedy viac, niekedy menej času v drevených barakoch bez akéhokoľvek komfortu či v kamenných barakoch s minimálnym komfortom. Každodennému životu v utečeneckých kolóniách som sa venoval v skoršej štúdií. Szűts, István Gergely: Barakkok és tisztviselővillák. A trianoni menekültek befogadó telepek helyzete Miskolcon az 1920-as években. In *Kisebbségkutatás* 2009, č. 3, s. 435 – 452.

16. *Miskolc thjf. város utcáinak, tereinek és telepeinek jegyzéke*. Miskolc, 1930. (ďalej len Mj. 1930.)

17. Rámce župnej a miestnej verejnej správy, ktoré sa zmenili v dôsledku Trianonu, maďarský štát upravil zákonom č. XXXV. z r. 1923.

Gemerčania

V protokoloch o optantoch sa nachádzajú údaje o 68 utečencoch pôvodom z Gemersko-malohontskej župy. V nasledujúcich desaťročiach sa v rôznych súvislostiach vynárajú mená osemnástich z nich; v ich prípade s istotou môžeme hovoriť o usadení sa v Miškovci. Väčšinu gemerských optantov, skoro tri štvrtiny, tvorili 20 – 30-roční ženatí muži. Tu hneď musíme dodať, že v prípade, keď chceli pre Maďarsko optovať celé rodiny, zaprotokolovali sa iba detailné údaje manžela, ostatní členovia rodiny sú len vymenovaní. Preto máme podrobnejšie informácie iba o hlavách rodín, resp. o slobodných. Väčšina mužov – optantov bolo teda ženatých, naopak, osem z deviatich žien, vekom blízko tridsiatky, bolo slobodných. Päť z nich predtým pracovalo v štátnej sfére, na železnici, na pošte, resp. na ministerstve školstva a kultúry. O ich ďalšom osude nemáme žiadne informácie.

Zaznamenané sú aj údaje 17 slobodných mužov. Až na troch boli pred príchodom tiež zamestnancami štátu, no rovnako ako u optantiek ani v ich prípade nie sú k dispozícii informácie o ďalšom živote.

Vyššie polovica gemerských utečencov, 41 osôb, prišla z miest, najmä z Rožňavy, z Rimavskej Soboty a z Dobšinej. Z nich za samostatnú zmienku stojí Artúr Hazay, narodený v roku 1868, bývalý prednosta stanice v obci Sajókaza, a potom do r. 1919 stanice v Rožňave. Jeho meno sa objavuje aj vo vedení *Gömöriek Miskolci Egyesülete* (Spolok Gemerčanov v Miškovci), založenom v r. 1924.¹⁸ Hazay býval s rodinou na ulici Serház blízko centra, zrejme v skromnejších pomeroch než v rožňavskej staničnej budove. Členom spolku bol aj Károly Sztankovics, profesor, neskôr riaditeľ Štátnej meštianskej školy v Miškovci. Jeho životopis našťastie poznáme, vieme, že svoje pôsobisko spolu s rodinou opustil 18. novembra 1919.¹⁹ Sztankovics sa narodil v Ivanke pri Dunaji, od r. 1909 učil v Dobšinej. Prvé roky rodina prebývala v Miškovci v rôznych provizóriách, napr. v suteréne školy. No táto nepochybne ponižujúca situácia mohla byť mnohými považovaná aj za závideniahodnú, najmä po tom, keď v zmysle nariadenia ministra pre cirkevné záležitosti a verejné vzdelávanie v októbri 1920 množstvo rodín deložovali z bytov vytvorených v školských budovách. V zmysle tohto nariadenia v školských budovách mohli zostať iba zamestnanci škôl. Z rodín, prebývajúcich v suteréne, telocvični, skladištiach, deložovali vtedy aj 56-ročného Ede Ebliho, bývalého úradníka zo Sighetu Marmatjei (bývalý Máramarosziget na území pripojenom k Rumunsku) s manželkou.²⁰ Neutešená situácia Sztankovicsov sa do r. 1924, zdá sa, vyriešila: v adresári spolku pri ich mene ako adresa trvalého pobytu už figuruje dom na ulici Deák v centre mesta.²¹ Šťastie stretlo aj rodinu Ebli; meno hlavy rodiny Ede Ebliho, ktorý vtedy

18. BAZ MLt. IV.-1925/b. 34. doboz 39. Gömöriek Egyesülete.

19. Narodil sa v r. 1874, po otcovej skorej smrti žil so starým otcom vo Svätom Juri, po jeho úmrtí sa musel zasa sťahovať. Študoval u piaristov, neskôr na bratislavskom evanjelickom gymnáziu. Ustanovili ho za učiteľa meštianskej školy v Dobšinej v r. 1898, až na jednu krátku prestávku učil tu až do svojho vyhodenia. Jeho články, fejtóny uverejňovali v novinách *Rozsnyói Híradó*, *Szepesi Lapok*, *Karpatenpost*, istý čas bol korešpondentom maďarskej tlačovej agentúry a *Budapesti Hírlap*. V r. 1909 založil týždenník *Dobsina és Vidéke*, ktorý desať rokov viedol. Svoj životopis zaslal Pálvi Gulyásovi v r. 1925. Országos Széchényi Könyvtár (OSZK), Kézirattár, 36/3162. Gulyás Pál hagyatéka.

20. BAZ MLt IV.-1901. 428/1920.

21. BAZ MLt IV.-1925/b. 34 doboz 39. Gömöriek Egyesülete. Az egyesület tisztí címtára.

už pracoval na pozemkovom úrade, figuruje v adresári štátnych zamestnancov v Hodobayho kolónii medzi nájomníkmi aj členmi spolku.

Kým zo severných žúp po prevzatí moci československým štátom úradníkov vo veľkom vyhostovali, v obciach so zmiešaným obyvateľstvom sa zamestnanci snažili udržať si svoje miesta tým, že začali používať svoj jazyk alebo komunikovať v „kuchynskej“ slovenčine. Boli aj takí, ktorí odmietli zložiť sľub vernosti, no neboli vyhostení a skúšali nejaký čas prečkať, alebo sa ihneď poobzerali po inom živobytí. Väčšinou tieto snahy nemohli prerásť v dlhodobejšiu životnú stratégiu, pretože v nasledujúcich rokoch ich aj tak vyhostili alebo sami odišli ešte pred vynesením verdiktu. Odchod maďarských úradníkov, príchod českých úradníkov a v neposlednom rade správanie sa ľudí s viacnásobnou identitou malo vo väčšine miest za následok zmenu etnickej štruktúry obyvateľstva.

Nestalo sa tak iba v župách s vysokým počtom slovenského obyvateľstva, ale napr. aj v Rimavskej Sobote, ktorá ležala blízko jazykovej hranice. Československý súpis z r. 1921 – dôveryhodnosť ktorého je otázná – oproti sčítaniu z r. 1910 vykázal jednak pokles obyvateľov o 700 osôb, jednak nárast počtu obyvateľov hlásiacich sa k československej národnosti.²² V pozadí úbytku aj tu mohol stáť nútený alebo dobrovoľný odchod zamestnancov maďarskej štátnej správy, ako aj veľký počet tých, ktorí si zmenili identitu. V každom prípade odchádzajúce rodiny, ktoré zväčša patrili k inteligencii a k meštianskej strednej vrstve, zanechali za sebou obrovský prázdny priestor. Dobro to ilustruje zánik mestského kasína so skoro osemdesiatročnou tradíciou, ktorého zostávajúci členovia sa pridali k miestnemu *Polgári Kör* (Meštiansky spolok). Priebeh prevzatia moci, zmiznutie maďarskej úradníckej vrstvy, ktorá dovtedy určovala verejný život a celú atmosféru mesta, podrobne a veľmi plasticky opisuje vo svojich memoároch aj miestny kníhkupec Miklós Rábely.²³

Ako sme už vyššie popísali, utečenci z okupovaných území a potom z územia nástupníckych štátov boli zväčša zamestnanci maďarského štátneho aparátu, o ktorých nová moc nejavila záujem. Pred mocenskou zmenou pracovali vo verejnej správe, resp. na pošte, ktorá mala strategický význam, na železničiach či v školstve. Aj keď ich odborné znalosti, najmä v začiatkoch, by sa jej zišli, nová moc sa snažila zbaviť predovšetkým vzdelaných a vysokých funkcií zastávajúcich Maďarov. Spolu s vedúcimi funkcionármi svoje pôsobisko dobrovoľne či vynútené opustilo aj niekoľko desiatok tisícov radových zamestnancov.

Zo zamestnancov v službách štátu, župy či mesta, ktorí prišli o prácu v Gemeri a figurujú v protokoloch o optantoch, sa podarilo identifikovať viacero osôb, napr. aj 45-ročného Andrása Vargu, bývalého podúradníka na pošte v Rimavskej Sobote, otca troch detí. Jeho meno sa v úradných záznamoch opäť vynára na konci desaťročia, a to v súvislosti s veľkou dlžobou na nájomnom. Táto rodina si podľa všetkého nedokázala za desať rokov založiť novú existenciu, o čom svedčí jej neschopnosť splácať nájomné za byt v kolónii na Vayho ceste. Pritom toto miesto sa v rámci mesta považovalo za štvrt chudoby.²⁴ Nájomné v tejto kolónii, ktorá bola vo vlastníctve mesta, zodpovedalo stup-

22. KEMÉNYFI, Róbert: *A gömöri etnikai térmozaik*. Komárom – Dunaszerdahely : Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum, 2002, s. 76.

23. RÁBELY, Miklós: *Egy rimaszombati polgár emlékezései*. Rimaszombat : Gömör-Kishonti Múzeum, 2005. /Gömör-Kishont Téka, 8./

24. Medzi februárom a júlom 1929 evidovali cca 70-80 nájomníkov, ktorí svoju dlžobu neuhradili ani po niekoľkých výzvach. Podľa februárových údajov András Varga už nahromadil dlh vo výške 1432 pengő. IV. B. 1910. 7162/1929.

ňu komfortu tamojších bytov, čiže bolo dosť nízke, pre mnoho rodín však aj toto bolo príveľa. Rodine Vargových počas rokov dlhá suma narástla do výšky, ktorá bola stále menej zvládnuteľná. V ich prípade aj preto môžeme hovoriť o fiasku, lebo v druhej polovici 20. rokov zostávali v kamenných barakoch bez komfortu už len stroskotanci a utečenci bez kapitálu. Väčšina utečencov už opustila kolóniu a prenajala alebo si kúpila nehnuteľnosť vo frekventovanejších častiach mesta.

V porovnaní s týmto poštovým zamestnancom sa oveľa úspešnejšie vyvíjal život bývalého hlavného inžiniera železníc Imre Barthu, rodáka z Jesenského. Nepoznáme síce jeho bytové a životné podmienky, no vieme, že tento vysokoškolsky vzdelaný človek, hlava rodiny s dvoma deťmi, v rokoch 1922 – 1924 pracoval v mestskej nemocnici sv. Alžbety ako správca. Nebol v nemocnici jediný, kto zmenil profesiu; okrem neho a lekárov – utečencov početní príslušníci inteligencie našli tu na začiatku dvadsiatych rokov miesto zabezpečujúce skromný, no istý príjem. Rovnako šťastný koniec mal príbeh poštového podúradníka Janó Jankovicsa z Tornale. Na rozdiel od väčšiny jeho kolegov už mesiac po svojom príchode bol menovaný do rovnakej pozície na miškoveckej pošte. Toto pracovné miesto sa ukázalo byť trvalým, vďaka čomu v r. 1924 bol Jankovics už nájomníkom bytu na novopostavenej úradníckej kolónii na Hodobayho ceste.

Tento typ príbehov nebol prevažujúci. Zo zoznamov mestských úradníkov vyplýva, že najmä tým menej kvalifikovaným trvalo dlhšie nájsť si miesto zodpovedajúce ich vzdelaniu. V ich spisoch totiž zo začiatku dvadsiatych rokov vôbec nie sú záznamy alebo sú len záznamy svedčiace o krátkodobom a prechodnom zamestnaní.

Popri štátnych zamestnancoch nesmieme zabúdať ani na tých, ktorí síce existenčne neboli závislí na predošlej štátnej moci, a predsa sa rozhodli pre odchod. Máme na mysli predovšetkým tých, ktorí mali príjem zo súkromnej praxe, na advokátov, lekárov či obchodníkov, remeselníkov, voči ktorým sa nová moc nestavala nepriateľsky. Nakoľko sa voči nim nepostupovalo prostredníctvom centrálnych nariadení a ich životie nezáviselo bezprostredne od aktuálnej moci, menej z nich opustilo svoje pôvodné bydlisko. Z ich žiadostí o štátne občianstvo Maďarska – ani zo žiadostí štátnych zamestnancov – sa nedozvedáme o presných príčinách úteku. Predpokladáme, že väčšina opustila svoj domov z dôvodu vlasteneckého cítenia alebo pre prejavenej nepriateľské názory na novú štátnu moc. Netušíme, aké mal pohnútky napr. dobšinský obuvník András Leskó a jeho manželka či hlava trojčlennej rodiny, abovecký tesár János Kosztúr. Aj bez poznania presných dôvodov ich rozhodnutí možno konštatovať, že finančne nezávislí optanti z Hornej zeme boli najmä slobodní dvadsiatnici, resp. ženatí s malými rodinami. Obchodníci, remeselníci s vlastným obchodom a stálymi zákazníkmi, advokáti a lekári so zabehnutou praxou opúšťali svoje bydlisko iba vo veľmi odôvodnených prípadoch. Je príznačné, že medzi optantmi z Gemera nájdeme okrem vyššie spomenutých dvoch remeselníkov iba jedného obchodníka s vínom.

Špecifiká štruktúry utečencov z hľadiska povolání sa odzrkadľujú aj na štruktúre vedenia Spolku Gemerčanov v Miškovci. Vo vedení, podobne ako u iných organizácií, nachádzame elitu komunity emigrantov, počnúc čestným predsedom cez podporovateľov až po skutočných prijímateľov rozhodnutí. Medzi nimi a ďalšími tridsiatimi funkcionármi spolku nájdeme iba tri osoby, ktoré neboli zamestnané vo verejnej správe – jedného zubára, jedného advokáta a jednu trafikantku. Po preskúmaní zloženia členstva spolku môžeme konštatovať, že podobne ako iné organizácie založené utečencami aj tento spolok bol predovšetkým útočiskom príslušníkov úradníckej strednej vrstvy.

V čestnom predsedníctve spolku, ktorý začal fungovať v približne rovnakom čase ako spolok úradníkov v kolónii na Hodobayho ceste,²⁵ dostali miesto také známe osobnosti, ako napr. dr. Béla Soldos, hlavný stoličný sudca Gemersko-malohontskej župy, potom od r. 1923 župy Boršod-Gemer-Malohont,²⁶ ďalej významný gemerský statkár, bývalý poslanec hornej komory parlamentu Ferenc Balassa z obce Ragály²⁷, či sudca kúrie dr. Mihály Perjéssy²⁸, pôvodcom z Nižnej Kaloše. Z týchto vodcovských osobností je zvlášť zaujímavý životný príbeh Perjéssyho. Bol sudcom vo viacerých župách, v r. 1920 sa dostal do Miškovca, po necelých štyroch rokoch sa odsťahoval do Debrecínu. Členovia gemerskej komunity v Miškovci napriek tomu považovali jeho osobu a udržiavanie intenzívnych stykov s ním za dôležité. Neoblomná dôvera voči nemu mohla súvisieť s tým, že na rozdiel od väčšiny vysokých úradníkov on s rodinou niekoľko týždňov prebýval v železničnom vagóne a v tomto období sa z jeho iniciatívy viackrát protestovalo u primátora mesta.²⁹ Sudca, ktorý prešiel všetkými úskaliami utečeneckého života, sa podľa všetkého stal dôveryhodnou a obľúbenou osobnosťou medzi prisťahovalcami.

Činnosť týchto čestných predsedov spočívala predovšetkým v reprezentácii, nie v aktívnej spolkovej činnosti, preto skutočným vedením bol poverený Gyula Tavassy, utečenec z Košíc. Tento plukovník vo výslužbe, otec troch detí, ktorý mal v čase svojho zvolenia 50 rokov, sa snažil cez spolok vytvárať stále príležitosti na stretávanie sa Gemerčanov žijúcich v meste a v župe. O konkrétnej činnosti spolku máme málo informácií; isté je, že členovia sa s rôznou intenzitou schádzali najmä na pôde meštianskej školy. Je to pochopiteľné – dlhoročným riaditeľom školy bol člen predstavenstva spolku Károly Sztankovics; na tejto škole učila aj jeho dcéra, ktorá zastávala aj funkciu tajomníčky spolku. Popri Tavassym boli vo vedení aj ďalšie známe osobnosti, ako napr. dr. Vilmos Szontagh,³⁰ profesor právnickej akadémie, či kapitán polície Emil Neogrady.

Hodobay-telep Lakóinak Egyesülete (Spolok obyvateľov Hodobayho kolónie), založený necelých šesť mesiacov pred spolkom Gemerčanov, na rozdiel od ďalších organi-

25. BAZ MLt IV.-1925/b. 34. doboz 34-36. A Hodobay-telep Lakóinak Egyesülete

26. Dr. Béla Runyai Soldos, posledný hlavný župan Gemersko-malohontskej župy sa narodil v r. 1888. Ako väčšina utečencov z Hornej zeme, aj on bol členom, ba medzi rokmi 1927 – 1930 aj spolupredsedom *Magyar Kárpát Egyesület* (Maďarský karpatský spolok). Po Viedenskej arbitráži v r. 1938 bol znovu zvolený za hlavného župana Gemera-Malohontu, po päťročnej službe odišiel v r. 1943 na dôchodok. Jeho súčasník Miklós Rábely ho charakterizoval takto: „Múdry funkcionár verejnej správy, s veľkou rutinou, odborná autorita, absolútne čestný človek a okrem toho veľmi miloval svoju rodnú župu: Gemer.“ (Rábely 2005, s. 120)

27. Barón Ferenc Balassa z Ragályu sa narodil v r. 1864 v Ragályi. Študoval na stredných školách vo Viedni, vo Švajčiarsku a v Budapešti. Počas svojich univerzitných štúdií precestoval skoro celú Európu a severnú Afriku. Potom sa vrátil na svoj statok v Ragályi a začal hospodáriť. V rokoch 1931 až 1936 bol aj reprezentantom žúp Boršod-Gemer-Malohont v hornej komore.

28. Dr. Mihály Perjéssy sa narodil v r. 1862 v Nižnej Kaloši v Gemersko-malohontskej župe. Do gymnázia chodil v Rimavskej Sobotě a Sárospataku (Blatný Potok). Univerzitné štúdie začal v Sárospataku, ukončil v Kluži. Tu získal v r. 1888 doktorát z práva. Pracovať začal v Revúcej ako úradník, potom už plynule stúpil po služobnom rebríčku. V roku 1893 sa stal sedriálnym sudcom, potom prokurátorom vo Fehértemplome (dnešné Srbsko), odtiaľ sa dostal do Veľkého Varadína (Rumunsko), potom do Csíkszeredy (dnešné Miercurea Ciuc v Rumunsku). V r. 1903 na vlastnú žiadosť ho menovali za sudcu bratislavskej kráľovskej súdnej tabule.

29. *Miskolci Napló*, 7. augusta 1920, s. 3.

30. Dr. Vilmos Szontagh sa narodil v r. 1855 v obci Csetnek (Gemersko-malohontská župa). Študoval na prešovskej právnickej akadémii a v Kluži, kde získal aj doktorát z práva. Po ukončení práce vo verejnej správe sa stal v r. 1914 primátorom Jelšavy, po zmene moci odišiel do Maďarska. Od r. 1925 je profesorom Miškoveckej právnickej akadémie vo výslužbe. Zomrel v Debrecíne v r. 1962.

zácií sa vytváral nie na báze pôvodu, ale príslušnosti k lokálnej komunite. Medzi jeho členmi sa preto nachádzajú osoby zo všetkých kútov Uhorska. Medzi týmito dvomi spolkami boli v týchto desaťročiach stále kontakty, aj časť ich členstva sa prekrývala. Tieto skutočnosti stratili na význame v r. 1938, keď po prvej Viedenskej arbitráži vlastne zanikol dôvod existencie gemerského spolku. 10. novembra 1938 vstúpili maďarské vojská do Rimavskej Soboty, o pol roka sa v Miškovci konalo slávnostné stretnutie bývalých vyhnančov a tých, ktorí zostali po vojne na Slovensku.³¹ Nie je známy počet tých, ktorí sa po pripojení južného Slovenska k Maďarsku vrátili domov a zamestnali sa v štátnej správe; isté je, že tak ako v iných mestách aj tu prinášalo znovuvybudovanie maďarskej správy mnohé konflikty.

Košickí utečenci

28. decembra 1918 vstúpili československé vojská do centra Abovsko-turnianskej župy, do Košíc. Po niekoľkých mesiacoch neistoty pristúpila nová moc k systematickej výmene úradníckeho stavu. Popri zavedení povinného sľubu vernosti sa pokúšala za krátky čas zmeniť etnickú štruktúru inštitúcií mesta aj prostredníctvom núteného penzionovania, prepúšťania, vyhostenia úradníkov. V nasledujúcich rokoch preto opustili Košice tisíce ľudí, na ich miesta prichádzali najmä českí kolonisti. Je iróniou osudu, že tak ako utekajúci Maďari, aj prichádzajúci českí zamestnanci čakali v železničných vagónoch na stabilizáciu svojej situácie – aj keď, pravda, kratšie než Maďari.

Prvá vlna utečencov sa dala do pohybu v dňoch pred príchodom českých vojsk, mohutnejší odliv obyvateľov sa spustil v marci 1919. Podľa dobového spravodajstva s prvou vlakovou súpravou prešlo prechodnou hranicou 300 mužov utekajúcich pred odvodovou povinnosťou a rovnaký počet vykázaných úradníkov.³² Podľa spomienok jedného poštového zamestnanca v tejto vlne odišli najmä majetnejší mešťania.³³

Vynútený pohyb obyvateľstva pokračoval aj v nasledujúcich rokoch, aj keď jeho intenzita sa menila. Napr. v r. 1922 za osem mesiacov vykázali z mesta 590 osôb.³⁴

Spoločenská premena Košíc sa samozrejme najviac dotkla Maďarov, ich počet za krátky čas klesol skoro na polovicu (aj keď výsledky československých sčítaní ľudu nemožno nekriticky akceptovať).³⁵ Početnosť Maďarov v Košiciach, považovaných za

31. „Na tento slávnostný akt rozdelenia, resp. právny akt opätovného vytvorenia župy sme sa tu, v Miškovci zišli v hojnom počte my, Gemerčania. Slávnostná plenárna schôdza sa uskutočnila vo veľkej sále sídla župy Borsod, za veľkého a dojemného nadšenia. Z poverenia a v mene Gemerčanov predniesol vzletnú, krásnu, hlboko precitenu, ohnivú maďarskú reč József Szentiványi, statkár z Behyniec, jeden z veľkých vodcov Maďarov v Československu. Po slávnostnej schôdzi – podľa prastarých maďarských zvyklostí – nasledovala hostina, po nej bola krátka rozlúčka, sadli sme si do auta, a večer sme už doma kávičkovali. (RÁBELY 2005, s. 133)

32. *Reggeli Hírlap*, 21. marca 1919, s. 3.

33. Spomienky Sándora Ajtayho, hlavného poštového kontrolného radcu vo výslužbe, 31. októbra 1931. In TISZA, Miksa (ed.): *Menekültek könyve*. Fekete, 1940, s. 4 – 7.

34. Kovács, Éva: *Felémás asszimiláció*. Somorja – Dunaszerdahely : Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum, 2004, s. 36.

35. V roku 1910 registrovali v Košiciach 33 350 osôb maďarskej národnosti (75,4 %), 6547 osôb slovenskej národnosti (14,89 %) a 3189 osôb nemeckej národnosti (7,2 %). Naproti tomu v r. 1919 vykázali iba 17 991 (38,4 %), v r. 1921 12 019 (22,7 %) Maďarov. Počet „Čechoslovákov“ do r. 1919 sa zvýšil na 22 858 (48,8 %), do r. 1921 na 32 146 (60,8 %). Kovács, Alajos: *Kassa népességének fejlődése és összetétele*. In *Magyar Statisztikai Szemle*, 1939/5. s. 519 – 542.

„mesto úradníkov“, okrem prepúšťania úradníkov negatívne ovplyvnil aj vysoký počet tých, ktorí si zmenili identitu, resp. „strata“ židov s materinským jazykom maďarským. Tento posledný jav sa vysvetľuje tým, že na rozdiel od sčítaní za čias Uhorska, v československých sčítaniach obyvateľov sa nepýtali na materinský jazyk, ale na národnosť, preto sa po maďarsky hovoriaci židovskí obyvatelia Košíc, tvoriaci 15 až 16 % celkového obyvateľstva, štatisticky jednoducho odčlenili z údajov o počte Maďarov, ktorí sa dostali do menšiny.³⁶

Tvár mesta sa teda – aj keď nie v takej miere, ako to ukazujú údaje o sčítaní obyvateľov – v dôsledku odchodov, príchodov i asimilácie pomaly menila. Jednou z najdôležitejších zmien bolo, že takmer úplne zmizli zamestnanci verejnej správy a príslušníci brannej moci, ktorí podľa sčítania obyvateľov z r. 1919 tvorili viac ako 20 % obyvateľstva.³⁷ V prípade maďarskej komunity, nepočítajúc odchádzajúce osoby so slobodným povoláním, sa odchod týkal aspoň 8500 – 9000 osôb. Väčšina z nich odchádzala spolu s inštitúciou, pre ktorú pracovala. Do Miškovca prichádzali v najhojnejšom počte poštári a príslušníci armády. Dvadsať štyria z osemdesiatich optantov, uvedených v protokoloch o žiadostiach, pracovali na riaditeľstve maďarskej kráľovskej pošty v Košiciach, šesťnásť na mestskom vojenskom veliteľstve. Medzi optantmi sú ďalej piati žandári, piati vysokoškolskí študenti, štyria zamestnanci železníc a, prekvapujúco, iba dvaja pedagógovia.

V období po zmene moci sa teda popri zamestnancoch do Miškovca sťahovali aj niektoré inštitúcie – okrem poštového riaditeľstva aj hlavné riaditeľstvo školskej inšpekcie, krajské policajné veliteľstvo a vojenské veliteľstvo. V Miškovci bola umiestnená aj užhorodská reálka, solivarské lesnícke veliteľstvo a prešovská právnická akadémia. Popri úradníkoch sťahujúcich sa spolu s úradmi vo veľkom počte prichádzali košickí železničiar a dôstojníci košického 34. pešieho pluku.

Napriek rozvráteniu maďarského verejného vzdelávania a hromadnému prepúšťaniu pedagógov sa v protokoloch o optantoch nachádzajú mená iba dvoch štátnych učiteľov. Ich skutočný počet bol ale výraznejší. Je totiž všeobecne známe, že od začiatku 20. rokov zamestnali v miškoveckých verejných inštitúciách množstvo utečencov, medzi nimi aj viacerých z Hornej zeme. A popri šťastlivcoch, ktorí sa mohli hneď postaviť za katedru, boli aj takí pedagógovia, ktorí si našli miesto vo svojom odbore až neskôr, resp. nikdy.

Podľa údajov ministra školstva Antona Štefanka bolo na územiach pripojených k Československu do r. 1920 prepustených 1355 učiteľov.³⁸ Žiaľ, nie je známe, v akom počte a v ktorých oblastiach boli prepúšťaní maďarskí učitelia. V Košiciach popri dvoch vysokých školách fungovali dve inštitúcie na prípravu pedagógov, tri stredné školy a viaceré odborné učilištia. Z väčšiny škôl významnú časť maďarských pedagógov prepustili, ďalší odišli dobrovoľne.³⁹ Prevažná časť košických, ale aj ostatných horniackych

36. Kovács Éva: *Felemás asszimiláció*. c. d.

37. Podľa sčítania ľudu v r. 1910 zo 44 421 obyvateľov bolo 22 232 zarábajúcich a 21 979 vyživovaných osôb. Z toho vo verejnej správe a v slobodných povolaniach bolo 1926 zárobkovo činných a 2759 vyživovaných, v armáde 3735 zárobkovo činných a 822 vyživovaných. Zmena moci sa dotkla predovšetkým týchto 9242 zamestnancov a ich rodinných príslušníkov. *Magyar Statisztikai Közlemények*. II. kötet. Budapest, 1913, s. 414.

38. JUNEK, Marek: A szlovákiai oktatáspolitikai és viszonyai a magyar iskolák pedagógusaihoz 1918 és 1922 között. In *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2003, roč. 6, č. 4, s. 147.

39. O odbúravaní maďarského vzdelávania v Košiciach pozri POPÉLY, Gyula: *Erős várunk az iskola*. Pozsony : Madách, 2005.

mestských učiteľov sa presťahovala do Maďarska, len 10 % zostalo na školách, čiže prisahalo na novú ústavu. Na dedinských školách bola situácia odlišná, tam väčšina učiteľov zostala na svojom pôsobisku.

Najväčší počet pedagógov z Hornej zeme si našiel uplatnenie na Maďarskej kráľovskej hlavnej reálnej škole (od r. 1922 škola niesla meno Jánosa Hunfalvyho), ktorá bola do Miškovca presťahovaná z Užhorodu. Zaujímavým momentom histórie školy je, že po prvej Viedenskej arbitráži ju presťahovali do Košíc, kam ju sprevádzali viacerí bývalí utečenci, ktorí tam stále učili.⁴⁰ V školskom roku 1926/1927 mal učiteľský zbor 16 členov, z nich šiesti sú v zozname optantov, u ďalších dvoch je preukázateľné, že mali status utečenca. Ak predpokladáme, že ostatní ôsmi profesori boli z Miškovca, aj tak polovicu zboru tvorili vyhostení alebo zloženie vernostného sľubu odmietajúci učители.

Ako sme už spomenuli, spomedzi utečencov najväčšiu skupinu tvorili zamestnanci presťahovaného poštového riaditeľstva. Medzi poštármi, ktorí tvorili takmer tretinu osemdesiatich Košičanov, je prekvapujúco vysoký počet slobodných dvadsiatničiek. Prečo tieto ženy opustili Košice, môže mať viacero vysvetlení. Jednak je možné, že aj keď mali samostatný zárobok, do Miškovca prišli s rodičmi, bez vlastného existenčného zázemia. V týchto prípadoch nejde o rozhodnutie jednotlivca, ale o odchod celej rodiny, napr. pre vyhostenie hlavy rodiny. Ďalším možným dôvodom je vnímanie práce v Košiciach najmä ako jednej etapy úradníckej kariéry; takto uvažujúce ženy sa menej intenzívne viazali k mestu na Hornáde.

Všetky individuálne a mnohvrstevné úvahy vedúce k rozhodnutiam o odchode, samozrejme, nemôžeme spoznať. Pokúsime sa ale na základe disponibilných čiastkových údajov načrtnúť niektoré momenty košického i miškoveckého života aspoň dvoch zo siedmich podúradníčok. Z nich sa zdá byť úspešnejšou integrácia Vilmy Ajtay, ktorá optovala pre Maďarsko s ďalšími piatimi členmi rodiny. Vilma, pochádzajúca z poštárskej rodiny (okrem otca na riaditeľstve pracoval aj jej brat), prišla do Miškovca ako 24-ročná. O odchode rodiny a o jej posledných dňoch v Košiciach sa dozvedáme zo spomienok otca, už citovaného hlavného radcu poštového kontrolného úradu. Podľa nich rodina po obsadení mesta, aj po presťahovaní poštového riaditeľstva ešte zostala v meste. Otec sa snažil zabezpečiť rodinu ako nádenník, no v r. 1921 sa predsa len rozhodli pre odchod. Rok a pol prebývali vo vagóne na bočných koľajniciach Gemerského nádražia, potom po niekoľkých prechodných ubytovaniach získali byt v novej úradníckej kolónii na Hodobayho ceste.⁴¹ Vilma Ajtay, ktorá ešte stále bývala s rodičmi, sa stala zakladajúcou členkou Spolku obyvateľov Hodobayho kolónie. Pokiaľ ide o hľadanie zamestnania, v tejto oblasti mala väčšie šťastie než pri zháňaní bytu: už mesiac po svojom príchode pracovala na I. miškoveckej pošte. Okrem toho, že mala isté zamestnanie i domov, Vilma v druhej polovici dvadsiatych rokov vynikala aj svojím aktívnym verejným životom.

40. Popri Bélovi Lukácsovi z Temešváru, ktorý v čase, keď optoval, teda v r. 1922 mal 38 rokov a bol ženatý, boli v učiteľskom zbere traja z územia, ktoré pripadlo Česko-slovensku: 32-ročný Dezső Kirner z Bardejova (4 deti), 34-ročný, ženatý Arnold Pollner zo Štósu, 40-ročný, ženatý Dezső Tarján zo Zvolena (3 deti). (Magyarország Tiszti Cím- és Névtára. Budapest, 1927, s. 249.) Okrem nich aj riaditeľ, 41-ročný Viktor Rác bol utečencom z hlavného gymnázia v Děsi (dnešný Dej v Rumunsku), 50-ročný János Breznayák prišiel z Lučenca.

41. Tisza, Miksa (ed.): *Menekültek könyve*. c. d. s. 6.

Oproti veľmi agilnej Vilme Ajtay sa život ďalšej mladej ženy Cecílie Dobos, ktorá prišla do Miškovca taktiež so svojimi rodičmi, už takto šťastne nevyvíjal. Meno tejto ženy, rovnako pochádzajúcej z poštárskej rodiny, ktorá optovala pre Maďarsko spolu s ďalšími dvoma osobami, nefiguruje na zozname zamestnancov riaditeľstva; pravdepodobne sa jej nepodarilo zamestnať vo svojom odbore. Ani z hľadiska bývania nemala rodina šťastie: ešte aj v r. 1928 žili v jednom z kamenných barakov v kolónii pochybnej povesti na Vayho ceste.⁴²

Popri úradníkoch si niekoľko poznámok zaslúžia aj poštovní úradníci, ktorí sa úspešne zamestnali v Miškovci. Začneme Árpádom Rutényim, narodeným v r. 1875. V r. 1912 zastával v Košiciach pozíciu pomocného tajomníka, o dva roky už bol tajomníkom a o osem rokov zástupcom riaditeľa novozaloženého poštového riaditeľstva v Miškovci. Menej prudko, ale stabilne stúpav v služobnom rebríčku aj Béla Spiesz, narodený v r. 1888 – v r. 1912 bol podúradníkom na 2. košickom poštovom úrade, v r. 1927 už slúžil na 2. miškoveckej pošte ako prednosta, hlavný kontrolór. Poznáme aj služobný postup poštového úradníka Antala Klamarszika, narodeného v r. 1879. V roku vypuknutia svetovej vojny bol z úradníka povýšený na hlavného úradníka, vo svojej kariére pokračoval v Miškovci a po presťahovaní riaditeľstva do Debrecínu vo funkcii riaditeľského radcu. Nielen on, ale aj viacerí zamestnanci sa v r. 1925 sťahovali do sídla župy Hajdú spolu s poštovým riaditeľstvom.

V prípade jedného poštového kontrolóra sme našli aj iné údaje než len fakty o služobnom postupe. Meno poštového kontrolóra Sándora Sorsa, ktorý v r. 1921 optoval spolu s manželkou a dvoma deťmi, sa vynára rok predtým v súvislosti s jedným sťažnostným listom. Vtedy 46-ročný Sors, ktorý bol izraelského vyznania, sa spolu so svojím spolunájomníkom obrátil so žiadosťou na hlavného župana.⁴³ V liste sa sťažujú na majiteľom svojvoľne vypovedanú zmluvu o podnájme a upozorňujú na ťažké následky tejto svojvoľe. Sors sa takto stal bezdomovcom – jeho list podáva svedectvo nielen o neúnosných bytových podmienkach, ale aj o prechodnom roztrhnutí mnohých rodín. Takéto situácie boli bežné najmä v rokoch 1919 až 1920, keď sa vyhostení alebo dobrovoľne odchádzajúci žitelia rodín nachádzali v Maďarsku, kým ich rodiny čakali doma, dúfajúc v pozitívny vývoj situácie. Po podpise Trianonskej zmluvy sa väčšina rodín zjednotila v Maďarsku, prípady, keď hlava rodiny nakoniec požiadala o občianstvo nástupníckeho štátu, boli skôr výnimočné.

Vyššie popísané osudy poštových úradníkov, patriacich do približne rovnakej vekovej kategórie, potvrdzujú, že pre väčšinu dobre vzdelaných zamestnancov existovali možnosti uplatnenia sa i služobného postupu. Samozrejme, svoju úlohu tu mohli zohrať viaceré faktory: samotný odbor, dopyt po ňom, možnosti poskytované prijímacím prostredím. Príklady úspechu nachádzame aj u preložených vedúcich predstaviteľov košického krajského policajného veliteľstva. V zozname policajných dôstojníkov miškoveckého veliteľstva z r. 1927 boli okrem hlavného kapitána aj dvaja z troch radcov a dvaja z piatich kapitánov taktiež bývalí utečenci.⁴⁴

42. BAZ MLt. IV.-1910.31283/1928.

43. Miskolc város föispánjának iratai – Kormánybiztosi iratok BAZ MLt. IV-1901/c. 2 doboz. 452/1920.

44. Z nich jednodetný, ženatý Dénes Újházy (nar. 1882) sa dostal do Miškovca z Košíc, Antal Tasnády (nar. 1882) zo Spišskej Novej Vsi, slobodný István Lehocky (nar. 1888) z Liptovského Mikuláša. Magyarországi Tiszti Cím- és Névtára. Budapest, 1927, s. 82.

Pozornosť si zaslúžia aj členovia a zamestnanci armády. Tu nám za príklad poslúži integrácia Nándora Petróa, narodeného v r. 1899. Petró vyrástol v Košiciach. Keď požiadal o štátne občianstvo Maďarska, bol ešte slobodný. V posledných rokoch vojny slúžil u cisárskeho a kráľovského 6. horského streleckého pluku v hodnosti práporčíka, v národnej armáde získal hodnosť podporučíka. Po svojom príchode do Košíc krátky čas pracoval na stavebnom odbore obvodného kráľovského vojenského veliteľstva v Miškovci, onedlho však už figuruje medzi účastníkmi obchodného rekvalifikačného kurzu pre úradníkov a dôstojníkov – utečencov. Z toho sa dá vydedukovať, že v tom čase už nebol zamestnancom armády, lebo kurzu sa mohli zúčastniť iba ľudia, ktorí o úrad prišli. Na rozdiel od väčšiny účastníkov kurzu Petró mal celkom šťastie, keď už o niekoľko mesiacov, od januára 1922, dostal miesto na mestskom daňovom úrade s dennými diétami. Od tohto momentu bol jeho kariérny postup neporušený, v r. 1934 už dosiahol hodnosť daňového úradníka 1. triedy. Medzitým sa oženil, v r. 1935 vlastnil dvojizbový byt na Semmelweisovej ulici, teda v mestskej časti, kde bývalo veľa verejných zamestnancov.⁴⁵

Na základe týchto čiastkových príbehov sa zdá, že v porovnaní s presídlencami, prichádzajúcimi roztrúsené z rôznych kútov Gemersko-malohontskej župy, v meste vedeli ľahšie zapustiť korene tí, ktorí prichádzali organizovane, spolu s niektorým presťahovaným úradom - v našom prípade košickí poštári. K tomu treba dodať, že vedenie Miškovca už len pre ich počet a strategické úlohy venovalo umiestneniu inštitúcií a ich zamestnancov zvýšenú pozornosť. Preto sa často inak zaobchádzalo s tými, ktorí pokračovali v práci v presťahovanej inštitúcii, než s tými, ktorí museli hľadať nové pracovisko.

Nielen mesto sa snažilo pomôcť utečencom, aj oni sami upozorňovali na svoje problémy prostredníctvom petícií a iných spoločných akcií. Pri kolektívnom presadzovaní svojich záujmov v r. 1919 boli najaktívnejší Košičania. Na jeseň košickí poštári a telegrafisti požiadali hlavného župana o podporu nimi prevádzkovanej vývarovne, o rok neskôr sa spoločne obrátili na bytový úrad.⁴⁶ Snažil sa im pomáhať aj Endre Puky, posledný podžupan Abovsko-turnianskej župy, od r. 1920 vládny komisár a od r. 1922 hlavný župan župy Boršod-Gemer-Malohont a mesta Miškovca.⁴⁷ 51-ročný podžupan Puky, ktorý sa tešil všeobecnej úcte, spolu s ďalšími Košičanmi aj sám optoval pre Maďarsko, jeho žiadosť sa nachádza v protokole z r. 1922. O občianstvo žiadal spolu s manželkou a so synom. Rodina najprv bývala v novom sídle Abovsko-turnianskej župy, v meste Szikszó, potom si našla domov v Miškovci. Popri podžupanovi aj väčšinu zamestnancov župy vyslali do Szikszó. Toto mestečko s 3000 obyvateľmi, nachádzajúce sa vo vzdialenosti 20 kilometrov od Miškovca, vôbec nezodpovedalo požiadavkám

45. BAZ MLT. IV.B-1924. Miskolc törvényhatóságí jogú város szolgálatában állott tisztviselők jegyzéke. IV. doboz. Petró Sándor személyi lapja.

46. Kassai postai és távirtdai dolgozók kérelme a főispánhoz. BAZ MLT. IV. 1901/b. 2. doboz 224/1919.

47. Dr. Endre Puky (1871 – 1941) sa narodil v Košiciach, po štúdiách sa vrátil do rodného mesta, kde ho v r. 1895 zvolili za podnotára župy, v r. 1906 za podžupana. V r. 1919 bol vyhostený z Košíc, spolu s úradníkmi župy sa dostal do Szikszó. Jeho rodina zostala v Košiciach do konca r. 1920, potom sa natrvalo presťahovala do Maďarska. Puky sa v r. 1924 vzdal funkcií v Miškovci a presťahoval sa do Budapešti, kde sa v rokoch 1924 – 1933 zapojil do politického života ako poslanec za obvod Bódvaszilás. Vo vláde Gömbösa od 1. októbra 1932 do 7. januára 1933 zastával funkciu ministra zahraničných vecí. Zomrel v r. 1941 v Szovátafördő, ktoré bolo po druhej viedenskej arbitráži znovu pripojené k Maďarsku (dnešné Sovata Bai v Rumunsku).

kladeným na župné sídlo. V liste adresovanom podžupanovi sa úradníci sťažovali na dedinský charakter miesta aj na kvalitu im ponúknutých domov. Preto sa Puky obrátil na hlavného župana László Lichtensteina so žiadosťou, aby mohol umiestniť v Miškovci aspoň 6-7 úradníkov, ktorí už skoro rok aj pol žili ďaleko od svojich rodín.⁴⁸ Vzhľadom na vážny nedostatok bytov v meste hlavný župan nemohol dať vo svojej odpovedi príslub na riešenie.

Puky sa vo všetkých troch prípadoch snažil využiť svoj vplyv v prospech Košičanov, iná otázka je, že pre katastrofálnu sociálnu situáciu sa aj jeho pomoc minula účinkom.

V súvislosti so sociálnou otázkou je dôležité poznamenať, že mestu spôsobilo vážne problémy prechodné umiestnenie nielen civilného obyvateľstva, ale aj úradov, ako Cisárskeho a kráľovského III. košického obvodného veliteľstva. Pre nedostatok bytových priestorov a sociálnu krízu sa podarilo zabezpečiť priestory pre presťahované inštitúcie iba s veľkými ťažkosťami.

Veliteľstvo napr. prechodne umiestnili na 2. poschodí hotela Grand v centre mesta, no veliteľ ihneď po nasťahovaní žiadal o rekviráciu budovy s odvolaním sa na štátny záujem. Podľa neho „pochybne existencie“ z prvého poschodia a z kaviarne hotela môžu pre tenké steny odpočúvať veliteľstvo, a tak sa môžu štátne tajomstvá dostať do nepovolanych rúk. Hlavný župan, snažiac sa vyhnúť konfliktu s vojenskými orgánmi, po osobnej prehliadke miesta na krátky čas odňal licenciu hotelu i kaviarni, no nájomník budovy ďalej smel vykonávať iné činnosti.⁴⁹

Situácia veliteľstva sa vyriešila až o dva roky, keď novovytvorené Maďarské kráľovské miškovecké obvodné veliteľstvo dostalo vyhovujúce priestory. Ak umiestnenie inštitúcie bolo problematické, ešte viac to platí pre jej zamestnancov. Časť dôstojníkov i mužstva bola taktiež umiestnená v Miškovci, v rajónoch Rudolfových kasární. Tí, ktorí tu nedostali miesto, čakali na zlepšenie situácie v prechodných ubytovniach v rôznych častiach mesta. No oproti civilom bolo medzi vojakmi menej osôb bez ubytovania, resp. bývajúcich v nevyhovujúcich podmienkach, vďaka vojenským rajónom a lobistickej sile armády.

Spomedzi vojakov, ktorí sa presťahovali do Miškovca, máme informácie iba o jedinom – o Dietzovi Güntherovi. Dietz, rodák z Košíc, po prevzatí moci česko-slovenskými úradmi sa ešte zdržiaval v rodnom meste, 7. februára 1919 tu uzavrel manželstvo, čiže na rozdiel od ľudí odchádzajúcich s prvou utečeneckou vlnou asi chcel ďalej zostať v Košiciach.⁵⁰ Veci sa ale vyvinuli inak, svedčí o tom jeho žiadosť o občianstvo, podaná v Miškovci. Žiaľ, o ďalšom osude rodiny nie sú k dispozícii informácie, nevieme ani to, či zostala v meste.

Z Košíc sa okrem štátnych úradov sťahoval aj biskup a biskupstvo reformovanej cirkvi. Hlavným dôvodom ich repatriácie bola neochota česko-slovenského štátu uznať rozdelený predtisský dištrikt, iba jeho jednotlivé zbory. To pre biskupa Kálmána Révész nebol prijateľné. Štát ponúkal iba zdanlivé ústupky – napr. bratislavské ministerstvo s plnou mocou pre Slovensko ponúklo, že uzná zbory a za vnútorný komunikačný jazyk zborov maďarčinu, ale iba úplne oddelene od materského dištriktu, v rámci dištriktu na Slovensku. Toto kompromisné riešenie biskup rázne odmietol a roz-

48. BAZ MLt. IV.-1901/b. 1. doboz 374/1920.

49. BAZ MLt. IV.-1901/c 3. doboz 17/1920.

50. *Kassai Hírlap*, 19. februára 1919, s. 5.

hodol sa, že sa spolu so svojim úradom presťahuje do Maďarska.⁵¹ Hornozemskí duchovní prijali toto rozhodnutie so zhrozením a nezávisle na biskupovi pokračovali v znovuzorganizovaní maďarského dištriktu cirkvi.⁵² Je zaujímavé, že okrem biskupa odišla aj skoro polovica reformovanej komunity, ktorá bola skoro čisto maďarská. Naďalej klesal aj tak nie veľmi vysoký počet kalvinistov v Košiciach.⁵³

Nevedno koľkí z Košičanov, resp. z ich potomkov sa v r. 1938 vrátili do mesta. Na základe vedomostí o individuálnych prípadoch sa zdá, že ich bolo pomerne málo; aj bývalí utečenci z iných miest zväčša zostali v bydlisku, ktoré niekedy považovali len za prechodné.⁵⁴

Spišskí utečenci

Spiš, rozprestierajúci sa v severnej časti historického Uhorska, po dlhé stáročia disponoval takými privilégiami, zvláštnymi formami autonómie, vďaka ktorým sa u jeho obyvateľov vytvorilo silné regionálne povedomie. Výrazný nemecký ráz, známe kultúrne a vzdelávacie inštitúcie – toto všetko zohralo úlohu v tom, že spišskú identitu zdieľali okrem obyvateľov aj tí, ktorí sa inakšie viazali ku krajine, k mestám, k tunajším školám. V maďarskom jazyku zaužívané označenie pre Spišiakov „Cipszer“ pôvodne znamenalo predovšetkým Nemcov, ktorí kolonizovali Spiš v 13. storočí, no od poslednej tretiny 19. storočia sa stáva súhrnným termínom tu žijúcich etník s maďarským cítením a povedomím Hungarus. Uvedomelí, väčšinou aj k Uhorsku lojálni Spišiáci sa po Trianone dostali do Československa. Nie náhodou sa časť z nich buď kvôli vyhosteniu, alebo z dôvodu dobrovoľného rozhodnutia repatriovala do materskej krajiny. V týchto rokoch viac tisíc Spišiakov opustilo rodný kraj a usadilo sa niekde na území Maďarska. Nezávisle na tomto povojnovom pohybe pôsobil od r. 1876 v hlavnom meste Szepesi Egység (Spišský spolok); utečenci založili 1. februára 1920 vlastnú organizáciu Szepesi Szövetség (Spišský zväz). Pri štarte mala organizácia 22 zakladajúcich, 972 riadnych a 213 podporujúcich členov. Okrem hlavného mesta sa vytvorilo 6 skupín na vidieku, ba zväz mal svoje zložky aj vo Viedni, v New Yorku a v Chicagu. V Novom svete od r. 1929 vydávali Spišiáci aj vlastné noviny s názvom *Der Zipser in Amerika*, a významne finančne pomáhali svojim bratom v Maďarsku i doma na Spiši.⁵⁵

51. Kálmán Révész (1860 – 1931) ukončil základnú školu a potom i vysokoškolské štúdium vo svojom rodnom meste, v Debrecíne. V r. 1886 ho menovali za profesora teológie v Pápe, po šesťročnej službe sa dostal do Košíc. Tu najprv pôsobil ako duchovný, od r. 1898 ako dekan Abovsko-turnianskej župy, až do svojho menovania za biskupa v r. 1918.

52. Visky, István: A magyar református egyház újjászerveződése az elcsatolt területeken. In *Mediárium*, 2006, č. 4, s. 3 – 4.

53. Oproti roku 1910, keď v meste registrovali 3591 reformovaných (8,1 %), v roku 1921 sa k reformovanej cirkvi hlásilo už iba 2161 osôb (4,1 %). (Kovács Alajos: *Kassa népességének fejlődése és összetétele*. C. d.)

54. „Starý otec bol železničiar, a keď otec mohol mať 12 rokov, vtedy utiekli z Košíc. Otec už sem chodil do školy, jeho otec tu aj zomrel. Boli sme v Košiciach, mohol som mať tak šesť rokov, ale nechceli sme sa vrátiť. Otec mi ukázal dom, v ktorom bývali, ale on sa už domov nechcel vrátiť... Ako viem, ani iní sa veľmi nevracali, aspoň jeho priatelia nie... tu vyrastali, už ich s Košicami veľmi nič nespájalo.“ Rozhovor s P. Istvánné (1933), 8. mája 2010.

55. Mohr, Győző: *Emlékkönyv a Szepesi Szövetség tíz éves fennállására*. Budapest, 1930, s. 47.

Hlavným cieľom zväzu v Maďarsku bolo okrem podporovania vysokoškolských študentov – utečencov najmä posilnenie identity a usmernenie spoločenského života Spišiakov. Vďaka dobrej povesti a úspešným aktivitám pribúdalo členov zväzu, o štyri roky fungovali jeho stolové spoločnosti už v deviatich vidieckych mestách.⁵⁶ V Miškovci vznikla miestna skupina ihneď po založení ústredia zväzu, ale pre nedostatok prameňov máme iba chabé informácie o jej členstve a aktivitách.⁵⁷ Zo sekundárnych prameňov, z novín vydávaných Spišiakmi, resp. zo zoznamu adries organizácie z r. 1931⁵⁸ sa nám podarilo získať aspoň nejaké údaje o členstve. Na zozname je skoro 2000 osôb, z nich sú osemdesiaty Miškovčania, dvanásť figurujú aj v protokoloch o optantoch. Dôležité je poznamenať, že nie všetci miškoveckí členovia boli utečencami, viacerí z nich bývali v meste už pred prvou svetovou vojnou. My sa zameriame najmä na tých dvanástich, ktorí sú uvedení v protokoloch. Vyše polovica z nich prišla z Levoče a zo Spišskej Novej Vsi, ďalší zo šiestich iných spišských obcí. U optantov sú k dispozícii informácie o predošlom zamestnaní; analýza týchto informácií prezrádza homogenitu z hľadiska štruktúry zamestnaní. Rovnako ako v celoštátnom meradle, aj v tejto skupine prevažujú zamestnanci, iba dvaja boli samostatne zárobkovo činní. Zamestnanci pracovali pre župu, v armáde a v štátnych železničiach.

Z týchto dvanástich osôb na začiatku tridsiatych rokov iba traja žili v kolónii na Hodobayho ceste. Ostatní, ako väčšina dobre vzdelaných horniackych úradníkov, už vlastnili nehnuteľnosť, niekolkí sa nasťahovali do nájomných palácov v centre mesta alebo do mestskej časti dobrej povesti, do Népkertu.

Späť k zápisniciam: z 53 optantov 31 prišlo zo spišských miest, z Bardejova, Spišskej Novej Vsi, Kežmarku a z Levoče. Medzi nimi boli iba štyri ženy, tri slobodné, jedna vdova. Všetky optovali spolu s rodinou alebo aspoň s jedným členom rodiny (kým košické poštarčky väčšinou podávali žiadosti samy za seba).

Najznámejším spomedzi optantov bol nepochybne dr. Győző Bruckner, profesor práva. Nenarodil sa síce na Spiši, ale po skoro sedemnásťročnej službe v Spišskej Novej Vsi sa považoval za Spišiaka a bližšie za člena spišskonovoveskej komunity.⁵⁹ Jeho prípad dobre ilustruje špecifickú spišskú identitu, ktorá viac závisela od krajiny, od vzťahu k imaginárnej vlasti, než od pôvodu. Bruckner, pôvodom z Felsőölvő v župe Vas, prišiel do Miškovca v r. 1920 ako profesor prešovskej právnickej akadémie spolu s manželkou a štyrmi deťmi. Tu ho už čakalo miesto a spolu s tým aj náležité spoločenské uznanie, vďaka čomu si za krátky čas našiel nový domov na Apponyiho ulici, blízko centra i úradníckej kolónie. Jeho spoločenský status je zjavný aj z toho, že o šesť rokov neskôr už patrili rodine aj dve vily v elitnej štvrti Népkert.⁶⁰

56. Okrem miestnych organizácií, ktoré fungovali od okamihu založenia zväzu (v mestách Debrecín, Sátorajlajújhely, Miškovec, Pápa, Kecskemét, Pécs), stolové spoločnosti vznikli do r. 1924 aj v mestách Salgótarján, Zalaegerszeg a Vác. Údaje z časopisu *Szepesi Szövetség*, 1924, roč. 5, č. 4.

57. S medzivojnovými spolkami Spišiakov som sa už zaoberal v jednej svojej skoršej štúdií. Pozri Szűts, István Gergely: *A szepesi menekültek sajtója 1920 – 1944 között*. In *A Hajnal István Kör 2009. évi konferenciája*. Miskolc (v tlači)

58. KIRSCH, Jenő (ed.): *Szepesiek címűtára*. Budapest, 1931.

59. Győző Bruckner (1877 – 1962) študoval na evanjelických lýceách vo Felsőölvő, v Kežmarku a v Soprone. V rokoch 1903 až 1920 učil na evanjelickom gymnáziu v Spišskej Novej Vsi. Popri tom od r. 1910 bol aj súkromným docentom na prešovskej právnickej akadémii, od r. 1923 do 1945 pôsobil vo funkcii dekana právnickej akadémie v Miškovci.

60. Mj. 1930.

Pomerne známou osobnosťou bol aj policajný hlavný radca Antal Tasnády, pochádzajúci zo Spišskej Novej Vsi. Patrila medzi tých policajných dôstojníkov, ktorí ďalej slúžili na veliteľstve presunutom z Košíc. Ďalej je o ňom známe, že v r. 1931 žil s rodinou v nájomnom meštianskom byte na hlavnej ulici.

Tretím známym a všeobecne obľúbeným Spišiakom bol dr. Béla Bojársky, hlavný hygienik pôvodom z Levoče, ktorý optoval s manželkou a tromi deťmi ako 47-ročný. Bojársky získal lekárskeho diplomu v r. 1898, o dva roky sa dostal do Levoče, kde štyri roky pracoval v mestskej nemocnici. Po dlhšej prestávke sa do Levoče vrátil v r. 1914, až do svojho vyhodenia zastával funkciu hlavného hygienika. V Miškovci ho vymenovali za hlavného mestského hygienika až rok po jeho príchode, v r. 1921. Bojársky aj jeho manželka boli hrdí na svoj pôvod a rodný kraj, čo preukázali svojou aktívnou účasťou v miškoveckej stolovej spoločnosti Spišského zväzu.⁶¹

Spomedzi spišských utečencov za zmienku stoja ešte stredoškolskí učitelia Vilibald Róth, Ede Láng a János Klekner, ktorí figurujú v adresári zväzu aj v zápisnici o optantoch. Slobodný strojní inžinier Vilibald Róth, narodený v r. 1880, utiekol zo Spišskej Novej Vsi a podľa údajov z adresára v r. 1931 učil na miestnej kovopriemyselnej škole. Ede Láng, narodený v r. 1884, sa s rodinou do Miškovca presťahoval z Mlynice, zo spišskej obce obývanej prevažne Nemcami a Maďarmi. Podľa adresára na začiatku 30. rokov učil na Katolíckom hlavnom gymnáziu Györgya Frátera, a podľa všetkého v budúcej škole aj býval.

Na rozdiel od svojich kolegov krupinský János Klekner, či už z núdze, alebo dobrovoľne, opustil učiteľskú dráhu. Ženatý jednodetný Klekner, narodený v r. 1895, otvoril v novom bydlisku papiernictvo. Presnú adresu obchodu nepoznáme, vieme však, že v r. 1931 vlastnila rodina nehnuteľnosť v úzkej uličke v centre mesta, v časti Avas-hegy.

O spoločenskom živote Spišiakov by sme sa mohli dozvedieť z novín vydávaných republikovým zväzom od r. 1920 s názvom *Szepesi Szövetség* (Spišský zväz). Žiaľ, skoro z 25 ročníkov sa zachovali iba útržkovité čísla, z nich možno iba čiastočne dedukovať, aké bolo fungovanie celoštátnych a miestnych skupín. Ako sa zdá, oproti skupinám s menším počtom členov, napr. v Sátoraljaújhelyi či vo Vacove, osemdesiatčlenná miškovecká spoločnosť bola dosť zdržanlivá. Správy zaslané do redakcie *Szepesi Szövetség* svedčia o tom, že pri pasívnej väčšine v skupine aktívne pracovalo 10 – 15 ľudí. Väčšina sa snažila o účasť na akciách pri príležitosti významných sviatkov, ale vo väčšine dní sa málokto venoval spolkovej činnosti.

„Opodstatnenosť“ existencie organizácií Spišiakov, na rozdiel od gemerských či košických utečencov, pretrvala aj po Viedenskej arbitráži. Spiš zostal na území nástupníckeho štátu, preto ciele zväzu sa nemohli zmeniť. Zrejme preto zostala väčšina organizovaných komunít činná do konca druhej svetovej vojny, ba niektoré zostali načas aktívne aj po vojne.⁶²

Tisícny utečencov nielen svojím počtom, ale aj miestom v lokálnom kultúrnom a duchovnom živote spôsobili výrazné zmeny v Miškovci. Tým, že sa tu nastahovala

61. BAZ MLt IV.-B. 1924. I. doboz. Dr. Bojársky Béla személyi lapja.

62. Na základe výskumu Balázsa Ablonczyho sa zdá, že niektorí Spišiáci sa ešte aj po roku 1945 s týždennou pravidelnosťou schádzali v súkromných bytoch, až kým sa o stretnutiach nedozvedela štátna bezpečnosť. ABLONCZY, Balázs: *Jogból háló. A két világháború közötti menekültszervezetek emlékezetmintáinak lehetségés tipológája.* (rukopis)

vysoká škola, po čom miestni už dávno túžili, aj nové štátne úrady, obraz mesta, ktoré spisovateľka Margit Kaffka charakterizovala ako mesto čižmárov, sa stal oveľa štruktúrovanejším. Medzi pôvodných obyvateľov – remeselníkov a obchodníkov prišli vzdelané meštianske rodiny, ktoré rozprúdili miestny verejný život.⁶³ Ale nielen profesori práva, stredoškolskí učitelia a policajní hlavní radcovia sa stali aktívnymi účastníkmi každodenného života mesta, do diania sa zapojila aj väčšina skoro 4000 utečencov. Tí, ktorí tu prekonalí existenčnú krízu, snažili sa byť aktívnymi občanmi mesta, zachovajúc si pritom zvyklosti prinesené z pôvodného domova. Svedčí o tom fakt, že s menami viacerých z nich sa stretávame nielen vo vlastných organizáciách, ale aj v iných, v meste už tradične pôsobiacich spoločnostiach. Kto vynútenú zmenu prežil bez väčších strát, rýchlo splynul s novým prostredím. Pravda, tak, že utečenecká minulosť sa stala dôležitým a neotrasiteľným pilierom jeho identity.

63. Názorný obraz o živote a významných osobnostiach spoločenských a kultúrnych organizácií a spolkov podáva Béla Zsedényi, ktorý sa z Hornej zeme do Miškovca nasťahoval v r. 1924. Pozri ZSEDÉNYI Béla: *Miskolc város szellemi élete és kultúrája*. Miskolc, 1929.